

Robert Jan van Pelt leverde bouwkundig bewijs voor de Holocaust.

GESCHIEDENIS • HERMAN VEENHOF BEELD ND

'Auschwitz' is een reizende herinnering

Er zijn weinig woorden waarvan de klank zo onheilspellend is als 'Auschwitz'. Maar juist die impact leent zich voor misbruik.

Auschwitz is een magneet voor ontkenners van de Holocaust, maar de term werd ook een metafoor voor alles wat als ultiem kwaad wordt beschouwd, maar weinig tot niets te maken heeft met de vernietiging van de Joden in Europa als feitelijk en fysiek verhaal. Daar ging het om in Auschwitz en dat moet niet worden vergeten, vindt Robert Jan van Pelt

'Holocaustontkenning is in wezen een vroege versie van nepnieuws.'

(62). 'De Holocaustontkenning is in wezen een vroege versie van nepnieuws. In een als 'post-truth' omschreven tijd waarin sociale media hoogtij vieren, moet je de feiten kennen.' Dat is geen overbodige luxe. In een recent onderzoek bleek dat twee derde van de Amerikaanse millennials (geboren vanaf 1985) niet concreet konden aangeven waar Auschwitz voor staat. Kennis kan dus verdwijnen, in een decennium waarin de laatste overlevenden van het kamp waarin ruim een miljoen Joden zijn vermoord, sterven.

Van Pelt doceert cultuurgeschiedenis aan de Universiteit van Waterloo in Canada. Hij studeerde in Leiden en promoveerde als bouw-historicus. Geboren in Haarlem groeide hij op in Doetinchem, als zoon van een arts. Hij leerde zijn joodse wortels pas kennen tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967, toen zijn moeder in hui- len uitbarstte bij de gedachte dat Israël wel- eens van de kaart zou kunnen worden geveegd. Zij was half-Joods. Haar oom Bob Hanf, schilder en dichter, kwam op 30 september 1944 in Auschwitz om. Aan hem draagt Van Pelt zijn standaardwerk op. *Auschwitz. Stad, fabriek, vernietigingskamp* is een herziening en actualise- ring van een boek dat een wordingsgeschiede- nis van tientallen jaren kende en aantoonde hoe actueel 'Auschwitz' is; er is steeds nieuw on- derzoek en er is helaas ook weer toenemend antisemitisme, ook in de landen van de Euro- pese Unie.

Van Pelt publiceerde vaker over het meest be- ruchte concentratie- en vernietigingskamp. In 1996 verscheen *The Case for Auschwitz*, dat voortkwam uit de enorme documentatie die hij als deskundige aanleverde bij het proces dat David Irving in 1996 aanspande tegen Deborah Lipstadt. De nu tachtigjarige Britse pseudohis- toricus en gaskamerontkenner vond het boek *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory* van de nu 71-jarige historica smaadt jegens zijn persoon en werk.

gaszuilen

Dat leek ongehoord brutaal: iedereen weet im- mers dat de nazi's zes miljoen Joden hebben vermoord? Ja, maar het echt bewijzen, dat bleek nog niet zo simpel. Foto's van de gaska- mers in werking zijn er niet, die moet worden gereconstrueerd. Irving zette in op het gebrek aan openingen waardoor het Zyklon B in de ruimten kon. 'No holes, no Holocaust', zei de

Een gaszuil in 'The Evidence Room' in het Royal Ontario Museum.

Brit. Van Pelt leverde bouwkundig bewijs. Getuigenissen van overlevenden zijn wel authentiek als herinnering, maar waren juri- disch niet betrouwbaar genoeg.

'De gaskamers zijn ontmanteld nadat SS- Reichsführer Himmler in oktober 1944 had be- sloten met de vergassing te stoppen. De cre- matoria zijn in januari 1945 opgeblazen.' Dat gebeurde door de tabletten door luiken te gooi- en, maar kon ook plaatsvinden doordat in elke gaskamer vier door een kooiconstructie omge- ven zuilen waren geplaatst, waaruit de giftige dampen kwamen. 'Ook hiervan bestaan geen bouwtekeningen. Een mogelijkheid is dat ze naar Mauthausen werden getransporteerd in een trein die werd gebombardeerd. Er zijn vlak na de oorlog opgenomen verhoorverslagen van Michael Kula, een Poolse smid die ze gemaakt heeft, de joodse Yehuda Bacon en de SS-Son- derkommando Henryk Tauber. Zo konden ze alsnog nauwkeurig worden getekend.'

navoelen

Pas in 2000 kon Irving voorgoed worden uitge- schakeld. Maar de ontkenningmythe is dat niet. Dus blijft de strijd tegen het vergeten van de Holocaust noodzakelijk. Dat doet hij de laat-

ste jaren op drie manieren: een kunstzinnige verbeelding van het bewijsmateriaal, een enor- me expositie die de wereld rondreizen moet en zijn boeken.

Tot september is in het Royal Ontario Museum 'The Evidence Room' te zien. In 2016 was dat een bijdrage aan de Biënnale in Venetië. In een spierwitte omgeving zijn gaszuil en gasdeur te zien. Aan de wanden hangen de kaarten en bouwtekeningen in gipsen reliëfs, zodat je 'het ergste wat architecten ooit bedachten', letter- lijk kunt navoelen. De perverse zit vooral in de details. De deuren van de gaskamer waren smal en laag en openden naar buiten toe, zodat mensen tot de laatste seconde in de waan van douche en ontluizing werden gelaten; het kijk- glas van gepantserd glas was aan de binnenkant voorzien van een kapje van metalen spij- len; daarachter vochten honderden minutenlang om hun leven; onderop lagen al- tijd de baby's en de ouderen. De dood in de gaskamer was nooit heldhaftig of mooi.

Madrid

In Arte Canal, een expositiehal in de Spaanse hoofdstad Madrid, loopt tot eind januari 2019 de tentoonstelling *Auschwitz, niet lang geleden*,

niet ver weg. Die omvat 2500 vierkante meter met 1200 voorwerpen; een groot deel ervan komt uit het Staatsmuseum Auschwitz-Bir- kenau, waar de staf van directeur Piotr Czy- winski standhoudt tegen de Poolse-nationalisti- sche regering in. Opvallend is een originele barak, die nog tot onlangs als tuinhuisje bij een Poolse familie in bezit was. En een goederen- wagon, met houten wanden uit 1926 en vier nieuwe wielen, gedateerd van 1939 tot 1944. De expositie trok in Madrid al ruim een kwart miljoen mensen en moet de wereld rond. De werkelijkheid van Auschwitz reist je tegemoet, als een onontkoombare vermaning te blijven herinneren; tot april 2021 zal dat in een Ameri- kaanse stad zijn. Nederland? Van Pelt zou het graag willen; de RAI is genoemd. 'Groningen zou ook goed kunnen; mooie stad, met een Martinihal.'

Voorlopig is er het boek over Auschwitz. Dat geeft context en kader aan de Holocaust op die locatie. Het laat zien dat Auschwitz een ge- woon stadje was en is; in 1270 gesticht, Bo- heems, Pools, Oostenrijks, Duits en nu weer Pools. In Oswieczym wonen ruim veertigdui- zend mensen. De stad, de fabriek, het kamp, het was 'geen natuurramp, maar mensenwerk'. Tientallen oorden van dwangarbeid vormen Auschwitz III Monowitz, naast de negentiende- eeuwse kazernesgebouwen van Stammlager Auschwitz I en de barakken op de 175 hectare dodenstad Auschwitz II (Birkenau).

Bauhaus

Ook gaskamers en crematoria zijn verordend, getekend, ontworpen en uitgevoerd. Van Pelt wijst op vakmensen die juist door gewoon hun werk te doen, betrokken waren bij de dood van miljoenen mensen: Karl Bischoff (1897-1950), een SS-bouwkundige die slimme vliegveldjes in bezette gebieden aanlegde en na de Holo- caust ontdekt in Bremen leefde, en architect Fritz Ertl, die de barakkenstad Birkenau ont- wierp aan de hand van de rechthoekige sym- metrie van het Bauhaus, de moderne stijl waar- in hij was opgeleid, verworpen tot de nieuwe zakelijkheid van het nazisme.

Ook op deze manier is Auschwitz verbonden met de wereld eromheen, zelfs met die van de hoge cultuur. Ook al zie je de Holocaust als uniek, als fabrieksmatige genocide was het een rationeel proces. En het beangstigende is dat gewone mensen uitgroeiden tot killers. Ze be- gonnen niet zo en bekeerden zich ook niet plotsklaps. Gewelddadig antisemitische men- sen waren er niet veel. Ze werden het als deel van een machine, op zoek naar werk, uit angst zelf slachtoffer te worden, erin gerommeld of uit aangeleerde haat. ■

NAAR AANLEIDING VAN
**Auschwitz. Stad, fabriek,
vernietigingskamp**

ROBERT JAN VAN PELT EN DEBÓRAH
DWORK. UITG. VERBOOM, SILVER-
SUM 2018. 584 BLZ. € 34,50